

עיון בפרשיות חג הסוכות במקרא על פי חכמים ופרשנים

שונה תיאורו של חג הסוכות בפרשת המועדים שבתורה (ויקרא כ"ג), מיתר המועדים בכך, שטעמו נזכר בכתוב בפירושו: "למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (מ"ג). חג הסוכות נזכר במקרא גם בזכריה, בעזרא ובנחמיה. במאמר זה ננסה לברר מהו מעמדו, רעיונותיו וסמליו של חג זה במקרא. פרט לפרשת הקרבנות שמקומה במקדש, מאופיין חג הסוכות בשתי מצוות עשה המוטלות על היחיד, שהן הישיבה בסוכה ונטילת ארבעת המינים¹. בברייתא² מצינו מחלוקת בדבר הסברו של הנימוק "כי בסכות הושבתי את בני ישראל": "דתניא: כי בסכות הושבתי את בני ישראל, ענני כבוד היו, דברי ר' אליעזר. ר"ע אומר: סוכות ממש עשו להם". לדעת ר' אליעזר אלו סוכות שהקים הקב"ה לעם ישראל, בעוד שלדעת ר"ע היו אלו סוכות שעם ישראל בנה במו ידיו³.

רש"י בפירושו לתורה על אתר, מפרש "בסכות הושבתי" - ענני כבוד. רש"י נקט בשיטה זו: "מפני שמלת "הושבתי" מורה על פועל אלוקי שהס ענני כבוד, לא על פועל אנושי, דאם כן, כי בסכות ישנו אצותיכם מצטי ליה למימר"⁴. הרעיון העולה מהנימוק הוא, שהקב"ה שמר על בני ישראל במדבר שמירה מעולה. וכן מדייק רש"י הירש בלשון הכתובים ומוצא בהם את רעיון השמירה וההשגחה: "למען ידעו דרתיכם" - לא נאמר כאן "למען ידעו דרתיכם כי בסכות ישבו", וגוי, אלא "כי בסכות הושבתי את בני ישראל", נמצאת אומר אותן הסוכות או הישיבה בהן או שתי אלה כאחת, חותמת השגחתו המיוחדת שלך ה' היתה טבועה בהן, וסוכות החג שנצטוונו עליהן, יש בהן זכרון לאותה חותמת⁵. כמו כן, "הרעיון הנלמד מחג הסוכות גם הוא איננו קשור לשום זמן, כי ה' שמר על ישראל במדבר והושיבם בסוכות בצל כנפיו, ומכאן ילמדו כל דורות ישראל לבנות את סוכתם בצל כנפי ה"⁶.

1. בכך הוא שונה מפסח שמאופיין בעיקר במצוות לא תעשה של איסור חמץ, וחג שבועות שאין בו מצוות עשה המוטלות על היחיד.
2. סוכה יא, ע"ב.
3. "סוכות ממש מפני החמה, בשעת חנייתן היו עושים סוכות". רש"י שם.
4. הרא"ם על אתר.
5. רש"י הירש בפירושו לתורה על אתר.
6. רש"י הירש שם פסוק לט.

במדרש, מוסבר שהשגחת ה' המסומלת בסוכה, כוללת גם עניין השמירה לעתיד לבוא: "בסכות תשבו שבעת ימים זשי"ה (ישעיהו ד', ו) "וסכה תהיה לעל יומם", אמר ר' לוי: כל מי שמקיים מצוות סוכה בעולם הזה, אומר הקב"ה: הוא קיים מצוות סוכה בעולם הזה, אני מסיד עליו מחמתו של יום הבא וכו', שנאמר: "כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל ודים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא" (מלאכי ג', יט). באותה שעה הקב"ה עושה סוכה לצדיקים ומטמין אותם לתוכה, שנאמר: "כי יצפנני בסכה ביום רעה" (תהלים כ"ז, ה)⁷.

רעיון הבטחון בהשגחת ה' המתמדת נובע ממצוות סוכה, לפי הסברו של הנצי"ב מוולוז'ין: "למען ידעו דרתיכם - כדי שלא יהיו מתיאשים מן החיים הטובים, אפילו אין להם אחוזת נחלה ושמחה טבעית, מכל מקום ידעו ממצוות סוכה כי ניתן לזכור ישיבתם בסוכות בהוציא אותם וגו'... והרי "אני ה' אלוקיכם" – מנהיג ומשגיח עליכם לעולם, ואין מעצור ממנו ית' להשפיע טובה וברכה גם בלי אחוזת נחלה"⁸.

חכמים נתנו דעתם גם לתקופת השנה בה חל חג הסוכות: "החג האחרון מחגי השנה נקרא חג הסוכות.... והוא חל בתקופת שוויון היום והלילה שבחורף. מכאן אנו למדים שתיים: אחת שחייבים לכבד את השוויון (=היושר), ולשנוא את אי השוויון (=חוסר היושר). לפי שהראשון הריהו ראשיתו ומקור מוצאו של הצדק, והשני ראשיתו ומקור מוצאו של העוול. הראשון קרוב לאור חסר הצל, והשני קרוב לחושך. ושנית, שלאחר גמר בישולם של הפירות, חייבים אנו להודות לאלוקים שהביאם לידי גמר בישולם ושהוא מקור כל הטוב"⁹. פילון מטעים את עונת חג הסוכות כסמל לרעיון של יושר וצדק. אולם חכמינו הדגישו בעיקר את היציאה מן הבית לסוכה בתקופת הסתו:

"התורה האלוקית יש בה מצוות שהם מדריכים האדם נגד הטבע, ויש מצוות שהם כפי הטבע, רק שהם מטהרים את הטבע ומזככים אותה, וזה מצוות סוכה. אחרי שאדם הוא עמל בשדה כל הקיץ, יחרוש, יזרע ויעדור, ויקצור ויעמר, ועמל בשדה, ויאסוף את גרנו ואסמיו מלאו בר, ולבו שמח בפרי עמלו, מה מתוקה לו מנוחתו להסתופף בצל ביתו. אז באה התורה ואמרה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, וזה נגד הטבע לקדש כוחות האדם והרגשותיו מגבול החמרי"¹⁰. בדברים אלו מודגש ביטול השאיפות של האדם, דוקא בשעת השפע, כשנטיית הלב הן לצד החומריות. כמו כן, בא לידי בטוי הרעיון שדירת עראי מסמלת את עראיות חיינו בעולם הזה: "שנצטוינו ביום חמישה עשר לחודש

7. פסיקתא דרב כהנא פרק כטי. ילק"ש אמור כ"ג תרנ"ג.

8. העמק דבר על אתר. וראה בהרחבה ד"צ הופמן, ספר ויקרא, ח"ב, עמ' ר"ו.

9. פילון האלכסנדרוני, על החוקים, ספר שני, סעיף 204-215. וראה רמב"ם, מורה נבוכים ג, מג.

10. ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, משך חכמה, ויקרא כ"ג, מב.

השביעי, שהוא זמן התחלת ימי הגשם והקור, לצאת מבית קבע שישבנו בה כל השנה, לשבת בסוכה שהיא דירת עראי תחת אויר השמים, היפך מה שעושים אז כל בני אדם, שהמה נאספים מן השדות אל הבתים. כל זה בא להודיענו שהמכוון ממנו יתי עם בני ישראל, שכל אחד מהם יכיר שנפשו הרוחנית מעל השמים כבודה, ושם לה דירת קבע. ולא בא לעולם הזה כי אם להיות לה פה דירת עראי. ובוזה יתן הישראלי אל לבו לאמור... ודירתי דירת עראי... הלא אל משכנות מבטחים ומנוחות שאננות אני הולך, ושם בעולם העליון ביתי המיועד לי...¹¹.

פרט לרעיונות שהסוכה מסמלת יושר וחיי צדק, ושיש ביציאה מהבית לסוכה בטוי לעראיות חיינו בעולם הזה, יש המדגישים במצוות הסוכה את ביטול התחושה של כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: **"כי בסכות הושבתי את בני ישראל** - במדבר ארבעים שנה בלא ישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה, ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה"¹². רעיון זה בא לידי בטוי בפירוש אברבנאל ביתר הרחבה: "מפני שאדם מתוך הטובה מבעט, צוה יתי שכאשר ישבו ישראל בבתיים וארצם אשר ינחלו, לפי שלא ראו עיניהם את ישועת ה' אשר גאלם וגמלם כרוב חסדיו, שכדי שלא ירום לבבם וישכחו חסדיו, יעשו זכר וסימן לזכור הטוב אשר קבלו ממנו יתי, כשיצאו מבתיים וישבו בסוכות שבעת ימים... ויש מי שאמר שהסוכות היו ענני כבוד וענן שהיה הולך לפניהם... ובוזה יכירו וידעו השגחתו הפרטית על ישראל נחלתו"¹³.

הרעיון שהסוכה מסמלת השגחה על עם ישראל, מזיקנו לשאלה המתעוררת למקרא הדברים. הרי היציאה מבית הקבע המוגן אל סוכת עראי מכוסה בקנים היא ההיפך משמירה והגנה. על כרחנו אנו נזכרים במקרה דומה. בשעת הכניסה לארץ יהושע מל את כל יוצאי הצבא. יושם אל לב, ערב המלחמה בשבעת עמי כנען יהושע מחליש את הלוחמים על ידי ניתוח מכאיב ומחליש. מבחינה הגיונית אפוא, אין מקום ליציאה לסוכה כאשר מבקשים הגנה, כשם שאין מקום להחלשת הלוחמים על ידי ברית מילה כאשר יוצאים למלחמה. אלא ששתי דוגמאות אלו מלמדות אותנו כלל גדול במעשה המצוות. אין קיום המצוה תואם

11. ר' יעקב מקלענבורג, הכתב והקבלה, ויקרא כ"ג, מג.

12. רש"י לויקרא כ"ג, מג.

13. פירוש ר' יצחק אברבנאל על אתר. וכן "למען ידעו דרתכם - י"א סוכות ממש וי"א ענני הכבוד. ובודאי הכל אמת, כי ענין סוכות ממש הוא מה שזכו בני ישראל להיות נמשך אחר השייית יוצא מהנהגת הטבע... וכפי מה שזוכין להבדל מן הטבע, כמו כן זוכים להנהגה שלמעלה מהטבע והוא בבחינת ענני הכבוד... וכן כתוב בספרים כי סוכה הוא מלשון סוכה ברוח הקדש, היינו שנבדלים מהטבע כענין צא מדירת קבע" (ר' יהודה אריה ליב מגור, שפת אמת, ספר דברים, פרק סוכות, עמ' ק"ה).

בהכרח את ההגיון האנושי. קיום המצוה מושך על מבצעה חסד אלוקי והשגחה אלוקית.

פרט לסוכה הנושאת מטען סמלי של בטוי להשגחת ה', יש גם לארבעת המינים ערכיות רעיונית. אחד מהם הוא הטעמת אחדות ישראל וערבותם זה לזה, כמובא במדרש: "די"א פרי עץ הדר - אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. כפת תמרים - אלו ישראל. מה תמרה זו יש בו טעם ואין בו ריח, כך הם ישראל, יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות - אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל, יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל - אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל. יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם, לאבדם אי אפשר. אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו"¹⁴.

מדרש זה מטעים את אחדות עם ישראל, את אחריותם אלו לאלו, ואת הרעיון שבהיותם מאוחדים מתכפר להם.

הרעיון שארבעת המינים המאוגדים יחד, מצילים את עם ישראל, מצוי בדברי רבנו בחיי: "ועוד דרשו בארבעת המינים הללו, שהם רמז לארבע מלכויות, והוא אמרו בזכות ארבעה מינים שבלולב, אני מצילכם מארבע מלכויות. אתרוג - זה מלכות בבל. מה אתרוג זה דומה לזהב, כך בבל: "רישא די דהבא" (דניאל ב', לח). כפת תמרים - זה מלכות מדי. הלולב ארוך, והמן ניתלה על עץ ארוך. וענף עץ עבת - זה מלכות יון. מה הדס זה עשוי קליעה קליעה, כך מלכות יון (עשויה ממלכות רבות). וערבי נחל - זו מלכות אדום. מה ערבה זו קנה שלה אדום, כך מלכות אדום"¹⁵.

נושא ארבע המלכויות שהעסיק רבות את המדרשים ואת הרמב"ן בפירושו לתורה, נותן ענין לשעבוד ששעבדו האומות את עם ישראל במרוצת הדורות¹⁶. נחמה ליבוביץ כותבת¹⁷: "בידוע שחז"ל, על פי רמז בספר דניאל, ראו את תולדות כל האנושות החל בגלות בבל, מחולקות לארבע מלכויות: בבל, פרס, יון ורומי (המכונה בלשון חכמינו "אדום"). ולפי זה פירש הרמב"ן שחש אבי האומה (בברית בין הבתרים) באותו רגע של כריתת הברית בנפשו את כל השעבודים

14. ויקרא רבה, אמור, ל', יב.

15. רבנו בחיי על התורה, ויקרא כ"ג, מ. המהדיר מציין שלא מצא מדרש כזה, והוא מצוי בספרו של רבנו בחיי "כד הקמח".

16. ראה ב"ר מ"ד, טו: ויק"ר י"ג, ה: תנחומא ויצא ב'. רמב"ן בפירושו לבראשית ט"ו, י ולבמדבר כ"ד, כ. וראה מ"מ בובר, "חרות ויעוד", בתוך תעודה ויעוד, כרך א', ירושלים תשי"ד, עמ' 215-217.

17. עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 105.

שנשתעבדו בניו בשעבוד ארבע מלכויות, את כל האימים והזוועות והשוואות שעתידות לבוא עליהם, וזה פירוש המחזה לפי דעתו". לפי זה, ההסבר של רבנו בחיי לארבעת המינים, המסמלים את ארבע המלכויות, אומר, שמצוות נטילת לולב מגינה על עם ישראל במשך הדורות משעבוד מלכויות. נמצא, שגם מצוות סוכה וגם מצוות ארבעה מינים מסמלים את השגחת ה' ושמירתו על עמו. רעיון ההגנה על עם ישראל המבוטא בנטילת לולב, בא לידי בטוי גם בנענועי הלולב: "אייר יוחנן: מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו. מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. (פירוש המהרש"א: שעל ידי התורה הקב"ה מקיים עולמו הכולל ששה קצוות, שהם ד' רוחות ושמים וארץ). במערבא מתנו הכי: אמר ר' חמא בר עוקבא אייר יוסי בי"ר חנינא: מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד, כדי לעצור טללים רעים"¹⁸. וכן מצינו: "והטעם שמנענעין באנא ה' הושיעה נא ולא באנא ה' הצליחה נא, כתב בעל המנהגות, מפני שהנענוע הוא לעצור רוחות רעות וטללים רעים ולגעור בשטן, לפיכך צריך לנענוע על תפילת אנא ה' הושיעה נא, כלומר הושיענו מאלה הניזקין"¹⁹.

חג הסוכות נזכר בתורה גם בפרשת הקהל (דברים ל"א, י-יג). לפי דרכנו נראה לנו שגם כאן קביעת מצוות הקהל לחג הסוכות, קשורה להשגחה המיוחדת לה זוכה עם ישראל, שהוא הרעיון המבריא את כל מצוות חג הסוכות. ובמקרה דנן את זמנו. וכך מצינו בדברי הפרשן רש"י הירש: "בשנת השמיטה, בתחילת תקופת החקלאות והמשא והמתן, שהופסקה על ידי שנת השמיטה, יבחו הסוכות; בחג המאחד את חוגי האומה על ידי זכרון תקופת המדבר, כאשר לא החקלאות ומשא ומתן, אלא חסד הפלאים של ה' קיים את כולם על נשיהם וטפם, והגן עליהם בענני הכבוד והנהיג אותם במדבר"²⁰. לאמור - כשם שהיציאה מהבית לסוכה מסמלת את ההשגחה וההגנה שהשפיע הקב"ה על עמו במדבר, באמצעות ענני הכבוד, כך גם זמנו של החג, ימי חג הסוכות, נושאים אותה סגולה, ומתאימים לשמש כימי זכרון לאותה חוויה לאומית היסטורית.

חג הסוכות בנביאים ובכתובים

פרק י"ד בזכריה מוקדש למלחמה אסכטולוגית שתתרחש בירושלים. לפי התאור הנבואי יאסוף ה' את הגוים למלחמה ויגוף אותם במגפה. בסוף דבריו מקדיש הנביא כמה פסוקים לחג הסוכות שיהיה נחוג על ידי הגוים: "והיה כל

18. בבלי סוכה לו, ע"ב.

19. סידור אבודרהם, ירושלים תשי"ט, עמ' רצד.

20. רש"י הירש בפירושו לדברים על אתר. לנושא הסכה כמבטאת השגחת ה', ראה גם הרב א"י הכהן קוק זצ"ל, "הסוכה - מבצר הגנה", מעיינות - סוכות, המחלקה לחנוך ותרבות תורניים בגולה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 60-61.

הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים, ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות. והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות, ולא עליהם יהיה הגשם. ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה, ולא עליהם, תהיה המגפה אשר יגוף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחג חג הסוכות" (פסוקים טז-יח). בכמה מקומות בנביאים מדובר על הסתפחותם של הגוים לעובדי ה' בעתיד. כך בישעיהו י"ט, יט-כב, "ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים... ונודע ה' למצרים וידעו מצרים את ה' ביום ההוא". בזכריה י"ד לא מדובר על סיפוח הגוים לה', אלא על עלייתם לירושלים להתפלל על הגשמים: "לפי שבחג הסוכות נידונין על המים, והם לא באו להפגיע בעד המים לירושלים, לפיכך לא יהיה עליהם הגשם"²¹. ר' אליעזר מבלגנצי²², מבדיל בין הגוים שיענשו במגפה לבין אלה שיענשו בעצירת גשמים: "ואם משפחת מצרים שאינה צריכה לגשמים... וכתוב "לא כארץ מצרים וגוי אשר תזרע וגו'" (דברים י"א, ו).... לא תעלה לחוג, ולפי שלא באה עם שאר הגוים לירושלים להלחם ולא חטאה בכך, לא תיכנע לבוא להשתחוות ולחוג. ואע"פ שאף לא עליהם יהיה הגשם, כי לא יחושו שאינן צריכין לכך... תהיה להם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים".

שינוי במשנה "ובחג נידונין על המים"²³. הרמב"ן מעמידנו על כך, שהגשמים הם סימן להשגחה ישירה של הקב"ה. אין הם תופעה טבעית אלא מעשה ניסים²⁴. לפי זה, גם הגוים שיעלו לירושלים יזכו להשגחה מיוחדת, אם יעלו להתפלל על הגשמים. הנביא מזכיר את מצרים בשמה, כיון ש"המצרים אינם צריכים לגשמים לפי שנילוס עולה ומשקה את הארץ"²⁵. הזכרת מצרים בשמה בנפרד מיתר הגוים מזקינה אותנו לרעיון שלמצרים יש במקרא מעמד מיוחד הנותן ענין הן לתחום ההסטוריוגרפי והן לתחום ההסטוריוסופי. הקשר בין עם ישראל למצרים נוצר עוד לפני היות ישראל לעם. האבות יורדים למצרים מפני הרעב, ובניהם משתעבדים למצרים ארבע מאות שנה. זכרון עבדות מצרים שרוי בתודעת האומה בחגים הנתוגים כזכר ליציאת מצרים. שמירת השבת מזקינה אותנו לזכור את עבדות מצרים (דברים ה', טו). חג הפסח נחוג כזכר ליציאת מצרים (שמות י"ב, יז). כמוהו חג הסוכות (ויקרא כ"ג, מג). בתקופה שקדמה לכיבוש הארץ בידי יהושע שלטו המצרים בארץ כנען²⁶. בעקבות מאבקייהם

21. פירוש ר' יוסף קרא לזכריה י"ד, יז.

22. פירוש ר' אליעזר מבלגנצי לזכריה י"ד, יז-יח.

23. משנה ראש השנה א, ב.

24. ראה פירושו לבראשית י"ז, א: לויקרא כ"ו, יא.

25. פירוש אברבנאל על אתר.

26. ראה "כנען בימי הממלכה המצרית החדשה", ההיסטוריה של עם ישראל, האבות

והשופטים, עורך ב. מזר, תל אביב תשכ"ז, עמ' 127-183.

הקשים עם הפלשתים, נחלשו המצרים ואחיזתם בארץ ישראל נתרופפה. עם זאת, מעולם לא ויתרו המצרים על השאיפה לשלוט בארץ ישראל, ובכל הזדמנות עשו נסיון להשתלט עליה מחדש. בכל תקופת בית ראשון מקיימת ממלכת ישראל המאוחדת או ממלכת יהודה, קשרים עם מצרים. למן שלמה (מלכ"א ט', טו) ועד צדקיהו (יחזקאל י"ז, טו). כל זאת, למרות דרישת המקרא להמנע מקשרים אלו: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" (ויקרא י"ח, ג). המלך בישראל מנוע מלהרבות סוסים, כדי שלא ישיב את העם מצרימה, "זה אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד" (דברים י"ז, טז)²⁷. הנביא ישעיהו מתריע נגד קיום קשרים צבאיים עם מצרים ועל הסתמכות על עזרתה (ישעיהו ל, ב-ג, ל"א, א). טענת הנביא נגד אלה "ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים" (שם ל, ב), איננה רק כיון שמצרים הם "עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל" (שם ה), אלא בעיקר כיון שיש בפניה למצרים משום ביטול "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". הפניה למצרים נחשבת במקרא כבגידה בה, שכן הפונים למצרים מגלים דעתם שניתן לסמוך על המצרים יותר מאשר על הקב"ה, ר"ל. כאשר התורה מדברת על שבח ארץ ישראל, התורה משווה את הארץ למצרים (דברים י"א, י-יב). בהשוואה זו מתוארת מצרים כארץ שמימיה נתונים ובטוחים. אמנם האכר צריך לעמול בפתחת תעלות, אבל מימיו מצויים תמיד ובשפע. אין מצרים מכירה מצב כמו בארץ ישראל שהאכר נושא עיניו לשמים בתפילה לגשמים. כאשר הנביא זכריה אומר "ואם משפחת מצרים לא תעלה", יש להניח שבדבריו מונחת ההנחה, שמצרים יכולה להגיע לדרגה גבוהה כמו של ישראל, בנושא קבלת הגשמים. לא יפלא אפוא, שפרק יד' בזכריה מדגיש את ההשגחה המיוחדת לה יזכו הגוים, השגחה של גשמים, אם יבואו לירושלים להתפלל לכך. וכך מפרש אברבנאל: "ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים! לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבע מינים שבלולב וניסוך המים, כדאיתא בתוספתא דסכה, גם שהמטר הוא אות חזק על ההשגחה. ובזמן שהיתה שכינת ה' בעמו, היו הגשמים באים בהשגחתו על ארצו. ולא עשה כן לכל גוי, לפי שהיו גשמייהם כפי הסדר הטבעי, וכמו שאמר... "הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות" (איוב ה', י) שעל פני ארץ, שהוא ארץ ישראל, הקב"ה נותן מטר כפי השגחתו ורצונו. אמנם בני אדם הגיעו לעבודה זרה מתוך הסתכלות בטבע, בו יש שניות, כמו על פני חוצות, שהם שאר העמים, הוא שולח המטר, ר"ל על ידי אמצעים מסודרים... אמנם בזמן הגאולה שיהיו כל האומות עם ה', בקבלתם אמונתו, יהיו גשמייהם כולם על דרך ההשגחה הפרטית".

בכך מצטרף פרק יד' בזכריה ליתר הפרקים בתורה המדברים על חג הסוכות,

27. "ולא ישיב את העם מצרימה", הוא נימוק לאיסור רבוי סוסים, אולם לדעת הרמב"ן זה איסור בפני עצמו.

המבטאים ומסמלים את השגחתו הישירה של הקב"ה על עובדיו, באמצעות מצוות החג.

פרק י"ד מסמל אחדות הן בטבע והן באנושות. בטבע יש שניות כמו לידה ומות, צמיחה ובלייה, אור וחשך, קור וחום וכו'. בני אדם ראו זאת והסבירו תופעות אלא כפעילות אלים. פעילות זו מבוססת על ניגודים. ביטול הניגודים במקרא בא לידי בטוי בתאור המים שיצאו מירושלים אל הים הקדמוני (יחזקאל מ"ז). זרימה זאת תאחד את הארץ הנושבת עם המדבר. בזכריה י"ד, ו-ח מתאר הנביא מציאות שלא יהיה ניגוד בין יום ולילה ולא בין קור וחום. כאשר תיבטל הניגודיות העומדת ביסוד האלילות, יהיה ה' אחד ושמו אחד. חג הסוכות שיש בו מימד אוניברסלי (מקריבים שבעים פרים עבור שבעים אומות העולם), עומד אף הוא בסימן אחדות האנושות. איחוד עם ישראל עם הגוים בכלל ועם מצרים בפרט. איחוד זה, כמו האיחוד בטבע המסומל בזרימת המים, מסומל בירידת הגשם. בנקודה זו פוגשים אנו את נושא הסוכה הנידון לעיל. הסוכה מסמלת השגחה אלוקית ישירה על עם ישראל, משתלבת עם ההשגחה הישירה על עם ישראל ועל מצרים, המסומלת בירידת הגשם.

עוד עמנו לדון בחג הסוכות הנזכר בספרי עזרא ונחמיה. בעזרא ג,ד מסופר ששבי ציון בראשותם של ישוע בן יוצדק הכהן וזרובבל בן שאלתיאל, מיד עם בואם לארץ בנו את המזבח וחגגו את חג הסוכות. בנחמיה ח, יד-יח (ועשרות שנים אחר כך), מסופר שבימי עזרא ונחמיה נאספו שבי ציון לירושלים בראש השנה, וביום השני כשקראו בתורה מצאו את הצווי לחוג את חג הסוכות. עוד מצויין, שחגגו את חג הסוכות כפי שלא עשו מימי ישוע בן נון²⁸.

לפי הפרק בנחמיה העם נדרש להביא "עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרם ועלי עץ עבת לעשות סכות ככתוב". בגמרא מובא: "אמר רב חסדא הדס שוטה לסכה ועץ עבות ללולב"²⁹. רד"צ הופמן (עמ' ר-רא) מבאר את פסוקנו כך, ש"פרי עץ הדר לא נזכר, משום שבימי חג אוסף התבואה היה זה מוכן בידי כל אחד. וכך היו גם ערבי הנחל מצויים בכל מקום. ורק כפות תמרם וענף עץ עבת והעלים הירוקים והיפים של זית ועצי שמן והדס, היו מוכרחים להביא מן ההרים. ונכונה אפוא, תפישת התלמוד³⁰, של נחמיה ח, טו שלפיה לקחו שלושת המינים הראשונים לסכות, והשניים האחרונים לאיגוד הלולב".

מה ניתן ללמוד לענייננו מאיזכור חג הסוכות בספרי עזרא ונחמיה? לפי דרכנו 28. הגמרא בערכין לב, ע"ב שואלת: "אפשר בא דוד ולא עשה סכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע. מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה". 29. בבלי סוכה יב, ע"א. 30. שם.

נראה לנו, שגם כאן ניתן למצוא את עקבות הרעיון שחג הסוכות מסמל את ההשגחה האלוקית הישירה על עם ישראל. לדעת ר' חיים דב רבינוביץ³¹: "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות" - נרמז על הקשר שבין קיום מצוות סכות בעת ההיא, לחזרה מן השבי לאחר חורבן הארץ. החורבן פגע לא רק באנשים, אלא גם בארץ, שהיא לא ככל הארצות גוש חמרי בלבד, אלא גם בעלת מהות רוחנית שהיא קדושתה. בהיותה שוממה ללא יושב, פרוחה קדושתה, ובקיום מצוות סכות בהמון רב, החזרה קדושתה". באספת העם בירושלים בראש השנה, בראשות עזרא ונחמיה, ניסו מנהיגי העם למשוך מחדש את ההשגחה האלוקית והשראת השכינה על העם כבימי קדם. הבטוי "אני אתכם נאם ה'", חוזר פעמיים בדברי חגי נביא הדור (חגי א', יג, ב', ד), והוא מצביע על מגמה זו. לשם כך קראו בספר התורה "מפרש ושום שכל ויבנו במקרא" (פסוק ח). היינו, באופן שכל העם יבין ויהיה שותף במעמד זה של לימוד התורה וקבלתה על העם. בהמשך גם נבדלו מן הנשים הנכריות ואף כרתו אמנה לקבל על עצמם את מצוות התורה. לא יפלא אפוא, שבמסגרת מאמץ זה, להשיב לעצמם את הקשר הישיר עם ה', ולזכות בהשגחתו, מודגש שחגו את חג הסוכות ברוב חגיגות, מתוך הכרה בסמליותו ובסגולתו של החג ומצוותיו לקיים השגחה אלוקית, כפי שנוכחנו לראות.

דומה שלא נצא ידי חובתנו, אם לא נשאל במה זכה חג הסוכות שהוא מסמל השגחה אלוקית של ה' על עמו?

אם אנו משווים את חג הסוכות ליתר שלושת הרגלים, אנו מוצאים שבפסח יש מצוות עשה אחת המוטלת על היחיד - אכילת מצה בלילה הראשון של החג. איסור אכילת חמץ הוא כבר בתחום הלא תעשה. בשבועות אין שום מצות עשה החלה על היחיד. ואילו בסוכות, שבעת ימי החג רצופים מצוות עשה של ישיבה בסוכה ונטילת לולב. יתר על כן, הישיבה בסוכה אופפת את כל גופו של האדם. גם נימוקי החג שונים. הנימוק של פסח הוא זכירת ניסי יציאת מצרים, שהם בעיקר מכות מצרים במצרים ועל הים, ולכן גם אמרו חכמים "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"³² לעומת זה הנימוק של חג הסוכות הוא "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכו'", שהוא נימוק של רחמים ושל הגנה. בפסח מתגלה אפוא, מידת גבורתו של ה', ובסוכות - מידת רחמיו. ואולי גם בגלל זה בסוכות נצטוונו על השמחה, דבר שאיננו כתוב במפורש ביתר החגים. הרי לנו אפוא, חג הסוכות המסמל השגחה מאת ה' על הפרט ועל הכלל.

31. דעת סופרים לנחמיה ח', יז.

32. מגילה י, ע"ב; סנהדרין לט, ע"ב.